

ВІДГУК
офіційного опонента
кандидата юридичних наук, доцента кафедри політології права та філософії
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Геєць Ірини Віталіївни на дисертацію
Страшинського Богдана Романовича
на тему: «Принцип розумності в праві: теоретико-правові аспекти»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право)

Ступінь актуальності обраної теми. Принципи права в сучасній юридичній науковій думці займають почесне місце з урахуванням значної кількості їх теоретико-правових досліджень та доробок. Це в першу чергу обумовлюється багатоманітністю поглядів на розуміння поняття принципів права та їх вплив на значний обсяг суспільних відносин. Втім, це жодною мірою не означає, що означені питання вичерпали себе. Сучасні вектори наукових досліджень у сфері принципів права мають різні прояви як з точки зору їх сутності, природи та класифікації, так і з точки зору застосування їх у правозастосовчій діяльності. Саме діяльнісний аспект принципів права має вагомое значення для життєдіяльності людини.

Важливою в цьому напрямку є розумова діяльність людини, що дозволяє сформулювати право, вклавши в нього інтелектуальний потенціал його розробників, встановити і зрозуміти правові вимоги, належним чином використати їх у процесі застосування права. Саме тому актуальність дослідження принципу розумності у праві обумовлюється сучасними викликами правової реальності, що впливають безпосередньо із самої природи та сутності права, необхідності підвищення ролі правового регулювання, посилення здійснення юридичної практичної діяльності в напрямку правотворчості, правотлумачення, здійснення судочинства, нотаріальної та адвокатської діяльності, а також вдосконалення правового забезпечення кримінального, цивільного, адміністративного та господарського процесів в державі.

Разом з тим, актуальність тематики наукового дослідження також обумовлюється і підтверджується її відповідністю пріоритетним напрямкам розвитку науково-дослідної діяльності Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України і є складовою частиною планових тем відділу теорії держави і права «Держава і громадянське суспільство: конституційно-правові засади взаємодії» (номер державної реєстрації 0114U003871), «Правова ідеологія як чинник розвитку демократичного суспільства» (номер державної реєстрації 0114U003870), «Правовий прогрес: запит громадянського суспільства» (номер державної реєстрації 0117U0022697).

Формулювання теми дисертаційного дослідження є достатньо коректним, її обсяг і складність відповідають рівню дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, а обраний об'єкт (суспільні відносини, які пов'язані з формалізацією, тлумаченням та реалізацією принципу розумності в праві) і предмет (теоретико-правові аспекти принципу розумності в праві.) дослідження відповідають змісту спеціальності 081 «Право».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Засновуючись на наукових узагальненнях та висновках учених, наявному емпіричному матеріалі, дисертаційна робота Страшинського Богдана Романовича містить низку авторських наукових положень, висновків і рекомендацій, які становлять науковий і практичний інтерес та відповідають існуючим вимогам до робіт такого рівня.

Джерельна база наукового дослідження повною мірою відповідає його меті (комплексний аналіз теоретико-правових аспектів принципу розумності в праві, їх характеристика та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення його правового забезпечення та функціонування) та поставленим завданням, включає як наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, так і національні та міжнародні нормативно-правові акти.

Наукові положення дисертаційного дослідження викладені у чіткій, логічній послідовності, є аргументованими та мають належне обґрунтоване відображення у тексті та висновках дисертаційного дослідження.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація Страшинського Б.Р. є однією із перших у сучасній загальнотеоретичній науці комплексною працею, в якій здійснено аналіз принципу розумності в праві крізь призму його теоретико-правового та практичного виміру. Слід зазначити, що наукова новизна отриманих результатів розкривається у висновках та рекомендаціях, які відображають науковий доробок здобувача.

Заслуговує на увагу те, що дисертант розпочинає дослідження принципу розумності у праві, використовуючи періодизацію історії правових учень, а саме в періоди Античності, Середньовіччя, Відродження та Просвітництва, Новітній період, Сучасний період. Означене надає можливість з'ясувати витoki принципу розумності у праві та виокремити його як самостійний правовий феномен, що має багатоаспектний характер.

В ракурсі новизни означеного дисертаційного дослідження також варто відзначити наукові положення, що стосуються встановлення функціонального призначення принципу розумності в праві, як такого, що відображає цілі, покладені на правові норми в процесі їх формулювання, забезпечуючи посилення їх впливу, та виокремлення і характеристики різновидів його функцій (правоохоронна, контрольна, правозахисна, регулятивна, системна, ідеологічна, стабілізаційна); закріплення правового забезпечення принципу розумності в законодавстві переважно в нормах конституційного, цивільного, кримінального, кримінального процесуального, цивільного процесуального, податкового, виборчого права, права адміністративного судочинства та ін.

У змісті дисертаційної роботи дисертант послідовно і обґрунтовано розкриває сутність принципу розумності в праві відповідно до положень: правової гносеології, комунікативної теорії права, правової антропології, правової аксіології, онтології права та визначає його як комплекс властивостей явищ і

процесів правової реальності (витрат, ціни, строків тощо), а також орієнтованих на середньостатистичну людину із середнім рівнем інтелекту та розумових здібностей вихідних правил і вимог (пропорційність, справедливість, сумлінне ставлення суб'єкта до виконання покладених на нього обов'язків, реальність, передбачуваність та ін.) визначення нею логічно та раціонально зумовлених орієнтирів здійснення формалізації, пізнання, тлумачення та реалізації правових норм.

Можливо позитивно зауважити, що результати наукового дослідження Страшинського Б.Р. отримують повноцінне практичне використання у науково-дослідній роботі (для подальшого розвитку теоретико-правових знань юридичної науки з проблем принципу розумності в праві та принципів права в цілому), правотворчій діяльності (вдосконалення правового забезпечення принципу розумності в праві України, а також підвищення якісного рівня формалізації правових приписів, їх зрозумілості, своєчасності та об'єктивної витребуваності), правозастосовній сфері (при здійсненні тлумачення правової норми, встановлення її раціонально зумовленого змісту і сутності та подальшого її застосування) та освітньому процесі.

Необхідно окремо звернути увагу на структуру дисертаційного дослідження, що складається зі вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Розпочинається робота з дослідження історіографічних та методологічних аспектів наукового дослідження принципу розумності в праві (розділ 1).

Значну увагу в межах означеного підрозділу автор приділяє періодизації історії становлення уявлень про принцип розумності в праві, на підставі чого автором було зроблено висновок, що сучасний стан наукового пізнання принципу розумності в праві визначається наступними положеннями: 1) правової гносеології, в межах якої принцип розумності розглядається як першоджерело права, що походить від загальної раціональної ідеї про необхідність правового унормування життя людей та втілення цієї ідеї в процесі людської розумової діяльності та в

подальшому реалізується за допомогою людського розуму і поза ним існувати не може; 2) комунікативної теорії права, що розкривають принцип розумності в праві крізь призму сприйняття правової сфери як прояву взаємодії людей, рівень інтелектуального розвитку та юридичних знань яких дозволяють їм бути суб'єктами правового регулювання; 3) правової антропології, де принцип розумності в праві характеризується через його вплив на суспільне життя, виходячи із засад загальної корисності для людей, оскільки «нерозумне» право потенційно нівелює цінність людини, а отже є шкідливим для людини і для людського середовища; 4) правової аксіології, методологічне значення яких дозволяє охарактеризувати принцип розумності в праві як засаду його існування та функціонування, що забезпечує ефективну дію правової норми як одного із елементів раціонального і «розумного» правового регулятора; 5) онтології права, що дозволяють здійснити аналіз принципу розумності в праві в межах загальної проблеми розуміння права, де центральне місце займатиме питання сутності правового розуму, що є його вимогою, критерієм виміру та джерелом.

В межах означеного розділу слід позитивно відзначити спробу автора охарактеризувати методологічну основу наукового дослідження, яка представлена комплексом принципів наукового пізнання, що визначають вихідні положення пізнавальної діяльності, методологічних підходів, що формують науково-дослідну стратегію цієї роботи, методів наукового пізнання, що сприяють вивченню принципу розумності в праві крізь призму його світоглядного виміру (філософські методи), пізнавального виміру (загальнонаукові методи), теоретико-правового виміру (спеціально-наукові методи).

Характеризуючи принцип розумності в межах другого розділу дисертант зосереджує свою увагу на системі критеріїв розумності (стор.88-89) серед яких, зокрема, виокремлює: правомірність, обґрунтованість, доцільність або відповідність дій учасника правових відносин правам та інтересам інших учасників, пропорційність, передбачення учасниками правовідносин певних

обставин, які можуть мати наслідком виникнення, зміни чи припинення прав та обов'язків, зокрема, в договірних відносинах.

Окрему увагу необхідно звернути на спробу автора дослідити сутність принципу розумності у двох основних вимірах: суб'єктивному та об'єктивному. Так, у суб'єктивному вимірі принцип розумності виступає властивістю (інтелектуальною спроможністю) самих учасників правовідносин, що надає можливість здійснювати тлумачення норм права та їх застосування, а отже вчиняти ефективний та результативний правовий вплив. В свою чергу в об'єктивному вимірі принцип розумності виступатиме характерною властивістю самих явищ і об'єктів правової дійсності (правові норми, законодавчі акти, санкції тощо), що відіграє роль справедливих, логічно та об'єктивно зумовлених орієнтирів для суб'єктів права, які мають корелювати власну поведінку відповідно до правових стандартів, що мають розумну природу, сутність і зміст (стор.102-103).

Важливо, що автором дисертаційного дослідження на підставі аналізу доктринальних засад до визначення поняття «принципу розумності» проведено їх узагальнення в межах таких підходів як: критеріального, імперативного, презюмуючого та людиноцентристського (стор. 105). Виходячи з цього, автор характеризує принцип розумності в праві у різних його значеннях: суб'єктивному та об'єктивному; регулятивно-правовому та охоронно-правовому; позитивному та негативному; динамічному та статичному (стор. 106).

Імпонує, що Страшинський Б.Р. у процесі дослідження характерних особливостей принципу розумності у праві аналізує положення чинного законодавства в цьому напрямку та наводить реальні практичні приклади (стор.110-111). Також розділ другий містить теоретичні аспекти дослідження функціонального призначення принципу розумності у праві, де дисертант розкриває правоохоронну, контрольну, правозахисну, правопоновлюючу, регулятивну, системну, ідеологічну та стабілізаційну та інші його функції (стор. 128-140).

Безумовним здобутком роботи як загальнотеоретичного спрямування є дослідження питань правового забезпечення принципу розумності та шляхів посилення його функціонування в Україні (розділ 3). Автором на прикладі різноманітних міжнародно-правових актів доведено, що забезпечення принципу розумності має універсальний характер, переважно реалізоване в нормах міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного права, міжнародного приватного права та міжнародного права соціального захисту.

Натомість, автор стверджує, що правове забезпечення принципу розумності в законодавстві України переважно представлено на конституційно-правовому, цивільно-правовому, кримінально-правовому, цивільному процесуальному, кримінальному процесуальному, податково-правовому рівнях. Дисертантом обґрунтовано, що правове забезпечення принципу розумності в праві України доцільно узагальнити в залежності від: рівня формалізації (міжнародно-правовий рівень, національний); критерію галузевого правового регулювання, характеру норм права, які його регламентують (матеріальні, процесуальні), форми правового закріплення (доктринальна, прецедентна, нормативна) (стор. 187-190).

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою публікації. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в 13 наукових працях, з поміж яких: 5 статей у фахових виданнях України з юридичних наук; 1 стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні держави, що входить до організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу; 7 тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Аналіз опублікованих здобувачем наукових статей та тез доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. При вивченні дисертаційного дослідження Страшинського Богдана Романовича не було

виявлено запозичень наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, без зазначення авторства (академічного плагіату). Автор дотримується правил цитування та здійснення посилань, належно оформлюючи цитати. Використання цитат у дисертації є помірним та доречним.

Фактично у публікаціях автор розкриває більш детально ряд аспектів, що репрезентують основні результати дисертації, а у тексті дисертаційного дослідження посилається у тому числі і на свої власні роботи, які було зараховано за темою дисертації.

Аналіз тексту дисертаційного дослідження на предмет наявності у ньому фальсифікацій чи фабрикацій дозволяє зробити висновок про їх відсутність.

Зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що дисертаційне дослідження Страшинського Богдана Романовича характеризується певними недостатньо обґрунтованими та спірними положеннями, що здебільшого носять дискусійний характер і можуть бути враховані автором у подальших дослідженнях за напрямком даної тематики.

1. Розділ другий дисертаційного дослідження присвячений переважно характеристиці розуміння самого поняття «принципу розумності у праві». Так, на сторінках 105-107 автор виокремлює низку підходів (критеріальний, імперативний, презюмуючий та людиноцентристський) та інших особливостей (характер прояву, функціональне призначення тощо), які дозволяють більш глобально дослідити поняття та особливості означеного принципу. Однак, на нашу думку, такі особливості є властиві також іншим принципам права, зокрема принципу справедливості. Так, наприклад, принцип справедливості так само, як і принцип розумності у праві отримує прояв як у суб'єктивному значенні – є похідним від розуму, як властивості (інтелектуальної спроможності) самих учасників правовідносин, що надає можливість здійснювати справедливе тлумачення норм права та їх застосування, а отже здійснювати ефективний та результативний правовий вплив, так і об'єктивному, де принцип справедливості являє собою

комплекс справедливих, логічно та об'єктивно зумовлених орієнтирів для суб'єктів права, які мають корелювати власну поведінку відповідно до правових стандартів, що мають раціонально зумовлену природу, сутність і зміст. У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно було б у дисертаційній роботі дослідити деякі порівняльно-правові аспекти принципу розумності з іншими принципами права.

2. В межах дисертаційного дослідження автором розглядається питання, що стосується напрямів вдосконалення правового забезпечення принципу розумності у праві (підрозділ 3.3.). У цьому підрозділі автор зазначає, що принципи права є індикаторами, за допомогою яких ми можемо відповісти на питання, наскільки правове життя конкретної країни є ідеальним та які конкретні інститути чи норми права потребують свого вдосконалення у зв'язку із їхньою невідповідністю ключовим правовим засадам (стор.194). Втім, на нашу думку, доцільним було б окреслити ті інститути права, які на вашу думку, повинні відповідати принципу розумності у праві.

3. Значно б підсилило загальне позитивне враження про дисертаційну роботу дослідження взаємодії принципу розумності у праві в різних його проявах із сучасними трендами життєдіяльності людини, наприклад, існуванням програм штучного інтелекту.

Загалом висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження. Здобувач Страшинський Богдан Романович володіє достатніми теоретичними знаннями, вдало аналізує проблемні питання та критично їх оцінює. Він проявив безсумнівну здібність до самостійного ведення науково-дослідницьких робіт на належному науково-теоретичному і методологічному рівні.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Представлена Страшинським Б.Р. дисертаційна робота на тему «**Принцип розумності в праві: теоретико-правові аспекти**» є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому було отримано нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на досягнення мети, якою є комплексний аналіз теоретико-

правових аспектів принципу розумності в праві, їх характеристика та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення його правового забезпечення та функціонування.

Вищезазначене дає підстави для висновку, що дисертаційна робота на тему **«Принцип розумності в праві: теоретико-правові аспекти»** відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. №261 (зі змінами від 03 квітня №283), п.п. 6,7,8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової Спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, а його автор, Страшинський Богдан Романович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
політології, права та філософії
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

І.В. Геєць